

Bu efsanenin alâkalandırıldığı bir başka figür de Araplar'ın "ankâ", İranlılar'ın "sîmurg", Türkler'in "zümrüdüanka" diye adlandırdıkları kuştur. Bunun dağın tepesinde köşke benzeyen bir yuvada yaşadığı, insanlar gibi düşünüp konuşmuş, çok geniş bilgi ve hünerlere sahip olduğu, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı ileri sürülmektedir.

Kafdağı motifi edebiyatta da kullanılır. Ferîdüddin Attâr, *Manîku't-tayr* adlı eserinde Kafdağı'na ve sîmurga ulaşmak isteyen kuşların yolculuğunu "hikmetin bulunduğu uzak ülke" sembolizmi çerçevesinde işlemiş, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si ve binbir gece masallarında da aynı konu ele alınmıştır.

İslâm kültüründeki Kafdağı motifinin ağırlıklı olarak eski İran Zerdüşti geleneğinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Zerdüştilik'teki kozmoloji anlayışına göre dünya yedi bölgeye (Karşavar) ayrılmış olup bunlardan insanların yaşadığı Hvanîrat bölgesindeki Elburz (Hara) dağı yüzünü sabit tutmaktadır. Bütün dağların kendisine bağlı bulunduğu, değerli madenlerden meydana gelen ve doğa üstü varlıkların mekânı olan Elburz'un İran kültür dünyasının kuzeyini çevreleyen dağ silsilesiyle aynı sayılması, Kafdağı'nın da Kafkas dağları ile alâkalandırılması, anka kuşuna karşılık sîmurg kuşu motifinin bulunması İslâm kültüründeki Kafdağı motifinin kaynakları açısından önemli benzerliklerdir. Öte yandan Kafdağı'nın çıkış noktası olarak bahsedilen zümrüt kaya ile İbrânî efsanesinde Yahova tarafından okyanusun derinliklerine daldırılan arzun göbek taşı şetiya arasındaki benzerlik de Kafdağı motifinin bir diğer kaynağına işaret etmektedir. Ayrıca yahudi dinî literatüründe Tevrat'taki (Tekvîn, 1/2) tohu (boşluk) kelimesi yorumlanırken yeryüzünün etrafını boşluğun bir çizgi (kaf) gibi kuşattığı belirtilir (Haqîqa 12a). Burada kullanılan İbrânîce kaf kelimesi "hat" anlamına gelmektedir; dolayısıyla İran sürgününü yaşayan yahudiler, muhtemelen Zerdüştilik'teki dağ motifini kendilerinden birtakım unsurlar katarak Arap yarımadasına taşımışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Chronique de Tabari* (trc. H. Zotenberg), Paris, ts., I, 33; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 158; IV, 18; Zekerîyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *'Acâ'ibü'l-ma'âlu'kât* (nşr. F. Wüstenfeld), Leiden 1849, s. 145, 170; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşî), Beyrut 1408/1988, IV, 236-237; Sirâceddin İb-

nü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'acâ'ib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1411/1991, s. 12; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4494-4495; Abdülkadir İnan, "Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966, s. 272-277; J. Campbell, *Oriental Mythology*, London 1982, s. 40, 105-107, 112; M. Streck - [A. Miquel], "Kâf", *El²* (İng.), IV, 400-402; W. L. Reed, "Mount, Mountain", *IDB*, II, 452; Diana L. Eck, "Mountains", *ER*, X, 130-134.

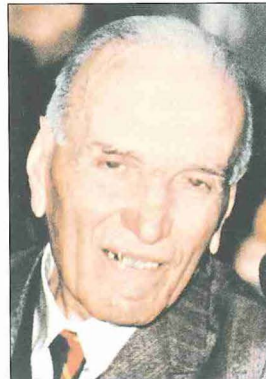
KÜRŞAT DEMİRCİ

KAFESOĞLU, Halil İbrahim (1914-1984)

Türk kültür tarihçisi ve fikir adamı.

Ocak 1914'te Burdur'un Tefenni ilçesinde doğdu. Babası ilçenin "Kafesler" ailesinden Recep, annesi Hatice Hanım'dır. Kafesoğlu, babasının I. Dünya Savaşı'nda Erzurum cephesinde şehid düşmesi üzerine dedesi Hacı Mehmed Ağa'nın yanında Tefenni ilk mektebini ve İzmir Muallim Mektebi'ni bitirdi (1932). Bir süre Afyon'da memur olarak görev yaptı. 1936'da girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hungaroloji, Ortaçağ Tarihi ve Türk Dili bölümlerinde yüksek tahsilini tamamladı (1940). Aynı fakültede ilmi yardımcı iken çağırıldığı ikinci askerlik hizmetinden terhisinin ardından Asya Türk tarihi ve kültürü konularında doktora yapmak üzere 1943'te Budapeşte Üniversitesi'ne gönderildi. II. Dünya Savaşı'nın iyice şiddetlenmesi öğrenimi aksattığı için A. Alföldi, Gyula Nemeth, Louis Ligeti gibi Türkiyatçılar'ın derslerine ancak iki sömestr devam edebildi. Savaşı yaşadıktan ve şehri ele geçiren Rus kuvvetlerinin elinden birkaç defa kaçıp kurtulduktan sonra 1945 Nisanında yurda döndü.

Kısa bir müddet Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalışan Kafesoğlu, 1945'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakülte-

Halil
İbrahim
Kafesoğlu

si'nde Ortaçağ tarihi asistanlığına tayin edildi. Mükrimin Halil Yinanç'ın yanında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a dair hazırladığı tezle doktor (1949), "Harezmşahlr Devleti Tarihi" adlı çalışması ile de doçent oldu (1953). 1954-1955 yıllarında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü başkanlığı yaptı. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin ilk hocalarından olan Kafesoğlu 1962'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne döndü. Aynı yıl profesör oldu ve Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'nde Zeki Velidi Togan ile çalışmaya başladı. Emekliye ayrıldığı Ocak 1983'e kadar adı geçen kürsünün başkanlığını yürüttü.

Kafesoğlu 1958, 1968, 1972 yıllarında Fransa ve İngiltere'de ilmi incelemelerde bulundu. 1965'te Danimarka'nın Helsingor şehrinde toplanan Avrupa Konseyi devletlerinin "Orta Dereceli Okullarda Tarih Kitapları" seminerinde Türkiye'yi temsil etti. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı ve Kültür Bakanlığı'nda danışma kurulu üyeliği yaptı. "1000 Temel Eser" heyetinde görev aldı. 1961-1967 ve 1977-1981 yıllarında *İslâm Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda çalıştı. 1967-1968'de ayrıca İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğünü üstlendi. Türkiyat, İslâm Tetkikleri, Şarkiyat, Tarih Araştırmaları, Türk Kültürünü Araştırma enstitüleri ve 1983'ten itibaren Türk Tarih Kurumu üyeliklerinde bulundu. 18 Ağustos 1984'te İstanbul'da öldü ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

Meslekî çalışmalarının yanı sıra sosyal alanlarda da faaliyet gösteren Kafesoğlu Türkiye Muallimler Birliği başkanlığı (1956-1957), Milliyetçi Öğretmenler Sendikası genel başkanlığı (1964-1968), İstanbul Milliyetçi Öğretmenler Birliği başkanlığı (1964-1970) görevlerinde bulundu. Aydınlar Ocağı'nın kurucu üyesi ve ilk başkanı (1970-1974) olan Kafesoğlu'na *Türk Millî Kültürü* adlı eseri dolayısıyla 1978'de Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın "büyük armağan"ı, 1982'de Aydınlar Ocağı'nın "üstün hizmet armağanı", 1984'te Boğaziçi Yayınevi "kültür büyük ödülü", 1984'te Millî Kültür Vakfı'nca "Türk millî kültürüne hizmet şeref armağanı" verilmiştir.

Selçuklu tarihine dair çalışmaların ardından İslâm öncesi Türk tarih ve medeniyetine yönelen Kafesoğlu, Osmanlı tarihiyle meşgul olanların Selçuklu ve İslâmiyet öncesi Türk tarih ve kültürünü de iyi bilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre Türk tarihinin başlangıç kısmı üze-

rinde çalışanlar da özellikle kültür konularında meseleleri günümüze kadar birbirine bağlayarak ele almalıdır.

Eserleri. On yedi kitabı ve 300'e yakın makalesi bulunan Kafesoğlu'nun en önemli çalışması *Türk Millî Kültürü* adlı eseridir (Ankara 1977; İstanbul 1983, 1984, 1986). Türk milletin 4000 yıllık tarihi ve zengin bir kültüre sahip olduğu görüşünden hareket eden Kafesoğlu bu eserinde kültür ve medeniyet nazariyelerini, göçebelik meselesini, Türkler'in adı, soyu, anayurdu ve yayılmalarını, İslâm öncesinde kurulan Türk devletlerini, bu devletlerin sosyal yapısını, din, iktisat, edebiyat, kültür, sanat ve düşünce hayatlarını, ahlâk anlayışlarını ve Türk-İslâm dönemi Türk kültürünün derinlemesine ele almıştır. Diğer eserleri de şunlardır: *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (İstanbul 1953), *Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında* (İstanbul 1955), *Harezmşahlar Devleti Tarihi* (Ankara 1956, 1984), *Türkler ve Medeniyet* (İstanbul 1957), *Malazgirt Meydan Muharebesi* (Erzurum 1959), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* (Ankara 1966), *Selçuklu Tarihi* (Ankara 1972, 1992), *Sultan Melikşah* (Ankara 1973), *Türk Kültür Tarihi* (Ankara 1977), *Kutadgu-Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri* (Ankara 1980), *Eski Türk Dini* (Ankara 1980), *Türk-İslâm Sentezi* (İstanbul 1985), *Bulgarların Kökeni* (Ankara 1985, İng. trc. *Origins of Bulgars*, Ankara 1986), *Türk Bozkır Kültürü* (Ankara 1987). **Makaleleri.** "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", (*Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 259-274); "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi" (*TD*, V/8 [1953], s. 105-136); "Selçuklu Tarihinin Meseleleri" (*Belleten*, XIX/76 [1955], s. 463-489); "XII. Asra Kadar Türklerin İstanbul Muhasaratları" (*İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III [İstanbul 1957], s. 1-16); "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?" (*TED*, X-XI [1981], s. 1-28); "Kalkaşandî" (*İA*, VI, 134-139); "Keykubad, III. Alaeddin" (a.e., VI, 662-663); "Kök-Börü" (a.e., VI, 885-892); "Mahmûd Gaznevî" (a.e., VII, 173-183); "Malazgirt Muharebesi" (a.e., VII, 242-248); "Nizâmü'l-Mülk" (a.e., IX, 329-333); "Selçuklular" (a.e., X, 353-416); "Alparslan" (*DİA*, II, 526-530; diğer makale ve ansiklopedi maddeleri için bk. *TED*, XIII [1987], s. 12-30).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkadir Donuk, *Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu*, İstanbul 1989, s. 1-192; a.mlf., "İbrahim Kafesoğlu'nun Hayatı ve Eserleri", *TED*, XIII (1987), s. 1-30; Altan Delioorman, "Kafesoğlu'ndaki İlmi Titizliğe Dair Birkaç Hâtıra ve Müşâhede", *TKA*, XXIII/1-2 (1985), s. 29-44; Muharrem Ergin, "Beklenmeyen Bir Ölüm", a.e., s. 63-70; Orhan F. Köprülü, "Dostum Kafesoğlu", a.e., s. 71-73.

ABDÜLKADİR DONUK

KAFFÂL, Abdullah b. Ahmed (عبد الله بن أحمد القفال)

Ebû Bekr Abdullâh b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî el-Horasanî
(ö. 417/1026)

Şâfiî fakihi.

Otuz yaşlarında fıkıh tahsiline yönelmeden önce kilitçilik yaptığından "Kaffâl" lakabıyla anılmış, Muhammed b. Ali el-Kaffâl'den ayırt edilmesi için kendisine el-Kaffâl es-Sagîr denmiştir. Merv, Herat, Bîkend ve Buhara'da hadis dinledi. Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Fâşânî el-Mervezî'den fıkıh öğrendi. Mervezî ve Halîl b. Ahmed es-Sicî' den hadis rivayet etti. Horasan'da Şâfiî mezhebinin önderliğini yaptı. Talebeleri arasında Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvûdî, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, Sincî, Merverrûzî ve Rük-nü'lislâm el-Cüveynî gibi âlimler bulunmaktadır. Zühed ve takvâ sahibi bir âlim olduğu belirtilen Kaffâl'in görüşleri başta Horasan ulemâsının yazdıkları olmak üzere Şâfiî fıkıh kaynaklarında rivayet edilmektedir. Fıkıh kitaplarında Kaffâl mutlak olarak zikredildiğinde genellikle Abdullah b. Ahmed kastedilir. 410 (1019) yılında Gazneli Mahmud'un huzurunda önce Şâfiî mezhebine uygun âdâb ve erkânı gözeterek, ardından Ebû Hanîfe'nin savunduğu bütün ruhsatları cemederek namaz kıldığı, böylece ikisi arasında kıyas yapan sultanı Hanevî mezhebinden döndürerek Şâfiî olmasını sağladığı rivayet edilir. Şeyh Sadr İbn Abdülkuddûs, Kaffâl'in bu görüşleri için *Risâle fi reddi ta'ni'l-Kaffâl el-Mervezî 'ale'l-İmâm Ebî Hanîfe* adıyla bir eser yazmıştır. Cemâziyelâhîr 417'de (Temmuz-Ağustos 1026) Merv'de (Sicistan) doksan yaşlarında vefat eden Kaffâl'in günümüzde Özbekistan sınırları içinde kalan kabri hâlâ ziyaret edilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Fetâvâ* (yazma nüshaları için bk. Sezgin, I, 501). Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Süleymaniye, nr. 675, vr. 1-222^b) ona nisbet edilen *Fetâvâ'l-Kaffâl* adlı kitabın kapağında eser ve müellif

ismi farklı bir hatla yazılmış olup metinde yazar ismine rastlanamamıştır. Müellif, "şeyh" diye zikrettiği hocasına hazır bulunduğu meclislerde sorulan soruları ve cevaplarını tasnife tâbi tutmaksızın yazıya geçirdiği gibi kendi görüş ve fetvalarını da aktarmıştır. 2. *Şerhu Fûrû'î* (Muhammed) *İbni'l-Haddâd el-Mısrî*. İb-nü'l-Haddâd el-Kinânî'nin *el-Fûrû'* adlı eserinin şerhidir. 3. *Şerhu't-Telhîs*. İb-nü'l-Kâs'ın Şâfiî fıkıhına dair kitabının şerhidir. Kâtib Çelebi son iki eseri yanlışlıkla Muhammed b. Ali el-Kaffâl'e nisbet etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 479; II, 1257).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Asım el-Abbâdî, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Viteštam), Leiden 1964, s. 105; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 496-500, 536; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 282; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 46; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ'*, XVII, 405-407; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 382; III, 24-25, 30-31; Sübkî, *Tabakât*, V, 53-62; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 298-299; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 182-183; *Keşfü'z-zunûn*, I, 479; II, 1257; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 307; Sezgin, *GAS*, I, 500-501; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Beyrut 1403/1983, III, 78-79; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidi eş-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 197-198.

CENGİZ KALLEK

KAFFÂL, Muhammed b. Ali (محمد بن علي القفال)

Ebû Bekr Muhammed b. Ali
b. İsmâil el-Kaffâl eş-Şâşî
(ö. 365/976)

Şâfiî fakihi.

15 Şâban 291'de (2 Temmuz 904) Şâş'ta (Türkistan) doğdu. Kaffâl lakabı kilitçilik mesleğinden kaynaklanmakta, aynı lakpla anılan Abdullah b. Ahmed el-Mervezî'den ayırt edilmesi için el-Kaffâl el-Ke-bîr veya el-Kaffâl eş-Şâşî diye anılmaktadır. Genel olarak tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh usulü eserlerinde Kaffâl şeklinde geçen âlim Muhammed b. Ali'dir. Abdullah b. Ahmed'e nisbetle az geçtiği fıkıh kitaplarında ise daha çok el-Kaffâl eş-Şâşî olarak zikredilir. Kaffâl 309 (921) yılında hadis öğrenimi için Horasan, Irak, Hicaz ve Suriye'ye gitti. İbn Huzeyme, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Ebû Arûbe, İbn Düreyd ve Ebû'l-Kâsim el-Begavî gibi âlimlerden hadis dinledi. Çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra Şâş'a dönerek öğretim faaliyetinde bulundu ve Şâfiî fıkının Mâverâ-ünnehîr'de yayılmasını sağladı. Ebû Abdullah el-Halîmî, Abdurrahman b. Mu-